

О НЕКИМ НАРОДНИМ МЕДИЦИНСКИМ ТЕРМИНИМА СТРАНОГ ПОРЕКЛА У ГОВОРИМА ЈУГОИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

Рад се бави неким народним медицинским терминима (*реома, евтика, мајасиљ, чума, шуга* итд.) страног порекла (грчког, латинског, турског), експерпираним из речника говора југоисточне Србије и забележеним на терену. Неки од њих присутни су још у српским средњовековним медицинским рукописима, што је разумљиво, будући да су знања из области медицине и у то време долазила са стране. Поједини термини страног порекла из тог периода нису се сачували у народу (*артетика, епилепсија, плеурежиш, птижиш*). Савремени народни називи болести страног порекла (*екцем, инфрак, тумор*) фонетским и творбеним карактеристикама одступају од стандардне терминологије.

Кључне речи: народни говори, југоисточна Србија, медицински термин, дијалектолошки речник, позајмљеница, средњовековни текстови, савремено стање.

0. Циљ овог рада је да укаже на називе болести страног порекла у медицинској терминологији народних говора југоисточне Србије. Иако су досадашња истраживања показала да су Срби још у 15. веку имали научну медицинску терминологију у којој су преовлађавали српски народни и словенски називи [Катић, 1987: 4, 10; Катић, 1989: XLVII], претпоставља се да су дуги и разноврсни туђи културни утицаји, на читавој српској језичкој територији, па и на овом простору, утицали на усвајање страних назива болести различитог порекла и старине.

У новије време, услед повећања здравствене културе и приступачности медицинских услуга, мора се рачунати са умножавањем интернационализа-

¹ nada.jovic@filfak.ni.ac.rs

² Овај рад рађен је у оквиру пројекта *Историја српског језика* (178001), који се реализује у сарадњи Филозофског факултета у Новом Саду, Филозофског факултета у Нишу и Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу, под покровитељством Министарства просвете и науке Републике Србије.

ма у народној медицинској терминологији.³ Ти термини, захваљујући извесним специфичностима на неким од планова језичке структуре, могу бити третирани као дијалекатски, разуме се у односу на професионално-стандардну терминологију [Бјелаковић, Суботић, 2011: 150].

0.1. Као грађа за ово истраживање биће коришћени до сада објављени речници народних говора са тла југоисточне Србије,⁴ од Тимока до Врања [Тимок – Динић, 2008; Пирот – Живковић, 1987; Лужница – Форски, 1997; Каменица код Ниша – Јовановић, 2004, 2007; Лесковац – Митровић, 1992; Црна Трава – Стојановић, 2010; Јабланица – Жугић, 2005; југ Србије – Златановић, 2014], из рада Н. Богдановића *Народна реч као здравствена информација*, у коме је дата грађа из сврљишког краја [Богдановић, 2002], из монографије о народним бајањима код Јужних Словена [Раденковић, 1996], као и из два дипломска рада о лексици народне медицине у тимочко-лужничком⁵ и грделичком крају [Глишић, 2004; Вукадиновић, 2009], који су одбрањени на Филозофском факултету у Нишу, али до сада нису публиковани.

0.2. Неки од народних медицинских термина страног порекла (*реума*, *чума*, *шуга*) потврђени су још у *Хиландарском медицинском кодексу* (даље ХМК),⁶ најпотпунијем зборнику српских медицинских знања из средњег века, чије се народне језичке особине везују за југоисток Србије [Ивић, 1998: 88–89; Јовић, 2011]. То би значило да су у време настанка сачуваног преписа споменика, дакле половином 16. века [Јовић, 2011: 13], а, судећи према подацима из расположивих етимолошких речника [Скок], и раније били обични као термини.⁷

³ Кроз комуникацијски однос научник/стручњак – пацијент [Марковић, 2014: 45] у народне говоре улазе медицински термини, који најчешће подлежу фонетским изменама.

⁴ Исти корпус коришћен је у [Јовић, 2014]. Наиме, приликом проучавања континуитета српских средњовековних медицинских термина у говорима југоисточне Србије, установљено је да се неки термини страног порекла јављају пре више векова, а чувају се и данас (нпр. *шуга*, *чума*, *реума* и др.), што је било подстицај за подробније истраживање.

⁵ Дипломски рад сагледава лексику на тимочко-лужничком терену, али је у овом раду коришћена лексика прикупљена из села око Срвљига [уп. Глишић, 2004: 87–91].

⁶ Издања: [Катић, 1980; Катић, 1989]. Називи болести и њихова тумачења преузети су из *Речника рашчитаног и преведеног издања Хиландарског медицинског кодекса* [Катић, 1989: 399–439]. О називима болести у ХМК уп. Јовић 2001.

⁷ Овом приликом неће бити анализирани називи болести грчког и латинског порекла пронађени у ХМК, који нису забележени у народним говорима. Неки од њих имали су словенске еквиваленте, просте или сложене лексеме, неки нису. У примерима који следе, најпре је наведен рашчитан назив, затим његов лик из ХМК, па страни термин, преузет из [Катић, 1989: 399–439] или [Катић, 1987] и, уколико постоји у ХМК, одговарајуће словенско именовање болести: *апоплеџиа*, апоплеџна, апроплексиа; *апостеома*, апостеома, аroстема, *апостеома тврда*, апостеома тврда; *артетика*, артетика, arthritis, грста; *ашклитеш*, ашклетеш, ascites; *вариола*, варнола, variola vera, богини, кознате; *диашколен*, днашколен, diastola; *епиленџија*, епленџна, epilepsia, велнка болџстџ; *идропик*, *хидропикам*, ндропик, хндропикамџ, hydrops; *каужон*,

0.2.1. Већина страних назива болести у говорима ЈИС су турског порекла (*далак, мајасиљ, ћор-* и др.) и нису потврђени у ХМК, што би могло значити да су постали обични у овим говорима после настанка преписа поменутог споменика.

0.2.2. У новије време, прикупљањем народне медицинске лексике за потребе израде дипломских радова, прибележен је у неким говорима ЈИС изван број медицинских термина, који се по пореклу могу окарактерисати као интернационализми (*асма, екцем, инфрак* и сл.).

0.3. Стога ће уочени називи болести страног порекла у говорима ЈИС бити даље подељени према старини у три групе: најстарије позајмљенице посведочене и у ХМК, народни називи страног порекла који се не јављају у ХМК и новији називи, већином интернационализми.

1. Најстаријем слоју позајмљеница међу називима болести у говорима ЈИС припадају позајмљенице *гута, чума, шуга*, посведочене у ХМК, што указује на дужи континуитет ових назива. Ти називи су балканизми или припадају далматороманској лексици.

1.1. Заразна кожна болест праћена великим сврабом (*Skabies*), данас углавном искорењена, именује се у говорима ЈИС балканским турцизмом *шуга* [Скок, *šuga*; Шкаљић, 1989: *šuga*]. Исти назив потврђен је и у ХМК (*ш҃га*), што значи да је реч о врло старој позајмљеници.⁸

1.1.1. Речници народних говора ЈИС, будући најчешће диференцијални, ретко бележе ову лексему која нема посебних дијалекатских одлика, осим експираторног акцента: *шуга* ж мед. заразна болест праћена великим сврабом *Skabies* [Глишић, 2004; Јовановић, 2007; Вукадиновић, 2009; Раденковић, 1996: 165], *шугав, -а, -о* онај који болује од шуге [Јовановић, 2007].

1.1.1.1. Бележе се изведенице са секундарним, на ширем штокавском говорном подручју пренесеним пејоративним значењем – ‘сиромашан, гоља, бедан, прљав’:⁹ *шугља* м шугав човек; сиромах, гоља [Живковић, 1987], *шугав, -а, -о* пеј. сиромашан, бедан [Јовановић, 2004], *шугља* м 1. шугав човек; 2. пеј. сиромах, гоља [Јовановић, 2004], *шугча* м. шугавко [Митровић, 1992], *шугавка* ж погрд. 1. она која је прљава, шугавица, исп. *шугла*, 2. она која живи у беди, сиромаштву, која због тога не ужива углед [Жугић, 2005], *шугавко* м погрд. 1. онај који је прљав, шугавац; исп. *шугља*, 2. онај

ка҃жон, ка҃шов, febris ardens; *ксохади отекси тер крв иде из њих, зохади отекли тер крѣв иде из њих, зохади*; *летаргија, летаргиа, lethargia*, цного спати у болестн; *морбили, морбилан, morbilli*; *пасти орекси, пасти оре҃н, оре҃с, аденне безѣ сладостн; плеурешииш, плерешинш, pleuritis, затискованне д҃ха; тимпанитис, тидпанитис, tympanitis, трѣвогнитне, френежиши, френежншѣ, фрѣва, фрѣвиткѣс, сдетенне падетн; шинкопа, шинкопа, супсора, тлапаенне у несѣѣст; фтижиши, фтижншѣ, phthisis, тѣскота у прѣсѣхѣ.*

⁸ Даничић [1975] не бележи ову лексему.

⁹ В. нпр. Скок, под: *šuga* – ‘пропао њовјек’.

који живи у беди, сиромаштву, који због тога не ужива углед [Жугић, 2005], *шугав*, -а, -о 1. који има шугу [Стојановић, 2010], *шугавче* и *шугљивче* с шугаво дете, *шугла* ж пеј. шугава жена, прљава жена, *шугља* м пеј. шугавац, прљав човек [Златановић, 2014].

1.2. Позната инфективна и врло смртоносна болест (Pestis), *куга*, данас на овим просторима потпуно искорењена, именује се на простору ЈИС балканском речју грчког порекла *чума* [Скок, *Ћита*], која се у ХМК јавља у оквиру већег броја вишечланих описних назива инфективних болести (чума, чума врља и чедерна, чума лѣтнаа и велнкаа и злаа).

1.2.1. Уколико је потврђена у речницима ЈИС, будући да њен основни облик, ако се изузме експираторни акценат, није дијалектизам: *чума* ж тур. *куга*... [Живковић, 1987], *чума* опака болест, због које су људи остављали села [Форски, 1997]; *чума* ф. *куга* [Митровић, 1992], *чума* ж 1. колера [Стојановић, 2010], *чума* ж *куга* [Вукадиновић, 2009];

1.2.1.1. Ова лексема често има пренесено значење: ‘жена рашчупане, неуредне косе, ружна жена’, које је у вези са митолошком представом ове болести [Раденковић, 1996: 37]: *чума те убила*, *чумљав*, -а, -о који је неочешљан, разбарушен [Динић, 2008], *чума* ж тур. ... митско биће које, по веровању, мори чељад и стоку; женска особа рашчупане косе [Живковић, 1987], *чума* ж женска особа рашчупане косе [Јовановић, 2004], *чума* ж 2. фиг жена неуредне косе [Стојановић, 2010], *чума*¹ ж женски демон, колера, *чума*³ ж ружна жена, *чумиче* с (мн. *чумичики*) женски демон *чума* у најранијим годинама, *чумовит*, -а, -о који има чуму [Златановић, 2014].

1.3. У значењу ‘оток, најчешће на зглобу’ у ХМК среће се као познатији, народни, термин *гџта*, уз који, у виду контактнoг синонима, долази термин латинског порекла *артетика* (Arthritis). *Гута* је далматоромански језички остатак, лат. *gutta* > тал. *gotta* и балканска реч¹⁰ [в. Скок, *гута*], у значењу ‘1. *kostobolja*, *podagra*, 2. *kap*, *daml*a, 3. *svaka guka na ljudskom tijelu*’. Према Скоку реч је забележена у 15. веку.¹¹

1.3.1. У прегледаним речницима говора ЈИС овај медицински термин је редак и забележен је на крајњем северу и крајњем југу зоне, у Тимоку и Врању: *гута*в, -а, -о који има кврге, који има гукe на врату [Динић, 2008],¹² *гутур* м израслина,¹³ *гутураћ* м 1. заразна коњска болест (*maleus*); 2. израслина, отекина, *гутурачљив*, -а, -о који има гутураћ [Златановић, 2014].

¹⁰ Среће се у румунском и албанском.

¹¹ Шкаљић је наводи као турцизам арапског порекла (*guta*).

¹² У другим речницима из тимочко-лужничке области [Живковић, 1987; Форски, 1997, ако се изузме *гутурач* – тежак кашаљ] и у речнику који делимично покрива суседну сврљинско-заплањску област [Стојановић, 2010] – није забележена основа *гута* са овим значањем.

¹³ М. Златановић, идући за А. Шкаљићем, одређује порекло ове речи као арапско: *гутур* м (ар.) (тур. *gudde* – чворуга) израслина.

1.3.1.1. Ово се може објаснити чињеницом да је термину *гута* по значењу и фонетском склопу слична словенска реч *гука* [ЕССЈ, **gьlka*], која је много чешће бележена.¹⁴

2. Називи болести страног порекла, непотврђени у ХМК, припадају нешто млађем слоју позајмљеница. Они су најчешће турцизми, али има и речи романског, грчког, немачког и нејасног порекла. Сви ови називи, судећи по бележењу у речницима, нису подједнако раширени на територији ЈИС, а карактеристично је и то да, за болести и поремећаје које означавају, у говорима постоје и називи словенског порекла.

2.1. Турског порекла у народним говорима ЈИС су медицински народни називи: *далак*, *мајасиљ*, *перде*, *ћор-*, *шашкан*, као и општи назив за лекара *ећим*.

2.1.1. Болест слезине праћена отоком, али и друге врсте болести и тегоба у стомаку именују се турцизмом *далак* [Шкаљић, 1989: *dalak*, otok slezine < tur. dalak „slezina“]: *дълѣк* м болест слезине при којој се она повећава, подутост *megalosplenía* [Динић, 2008], *дал'к* м, слезина, болест слезине са отоком, бол испод груди [Живковић, 1987],¹⁵ *далѣк*, *дълѣк* м. слезина, болест слезине са њеним увећањем; дијафрагма, бол испод груди [Вукадиновић, 2009], *далак* м надимање [Вукадиновић, 2009], *далак* м мучнина у желуцу [Вукадиновић, 2009], *далак* м слезина, тумор, болест на слезини [Стојановић, 2010], *далак* м (тур. dalak) болест слезине [Златановић, 2014].¹⁶

2.1.2. Турцизмом арапског порекла *мајасиљ* [Шкаљић, 1989: *majasil*, *majasir*, *mujasil*, 1. vrsta kožne bolesti koja se javlja najviše po rukama i po stegnima, između krakova Еcsema chronicum, 2. hemoroidi, šuljevi], која у говорима ЈИС има различите фонетске реализације, означава се болест коже 'лишај, екцем': *мајасиљ/масиљ* м ар.-тур. врста кожне болести, лишај, екцем [Живковић, 1987], *мајасиљ* м, *масиљ* м, *манасиљ* м врста кожне болести, ојед међу прстима [Вукадиновић, 2009], *мајасиљ* и *мајесиљ* м (ар.) (тур. *mayasil*) врста кожне болести Еcsema chronicum [Златановић, 2014].¹⁷

2.1.3. Као назив за *катаракту* на територији ЈИС може се чути и у пренесеном значењу употребљен турцизам *перде* [Шкаљић, 1989, *perde*, *perda*

¹⁴ Уп. *гѣка* ж гука, израслина [Динић, 2008], *гѣка* израслина на телу, најчешће на врату [Форски, 1997], *гѣка* ф. 2. отекина, оток [Митровић, 1992], *гѣкав* прид. отекао, у отекинама [Митровић, 1992], *гѣка* ж отекина, оток [Жугић, 2005], *гѣка* ж оток, израслина, чворуга, одебљање, в. чамуга [Стојановић, 2010].

¹⁵ У пиротском говору слезина је *слезѣнка*, мн. *слезѣнѣ* [Живковић, 1989].

¹⁶ По значењу не одговара сасвим назив болести забележен у Сврљигу: *далѣк* запаљење десни праћено отоком [Глишић, 2004].

¹⁷ Од словенских основа у овом значењу: *лиса*, *лиша*, *лишај*, *руса* [Јовић, 2014].

(pers.) *zavjesa*, *zastor na prozoru*, *na vratima ili na čemu drugom*; *veo*; *pregrada*, *zaklon*]: *perde* с мрена на оку, катаракта [Вукадиновић, 2009].¹⁸

2.1.4. Телесни недостатак делимичног или потпуног губитка вида, најчешће услед болести, изведен је у говорима ЈИС и од турске основе *hor* [уп. Шкаљић, 1989: *cor*]: *horavee* несврш. губи вид, *horavi* [Динић, 2008], *ohoravi* свр. ослепи (потпуно или делимично) [Јовановић, 2004], *horav*, *-a*, *-o* који је слеп [Вукадиновић, 2009], *horav*, *-a*, *-o* 1. слеп [Стојановић, 2010], *hora* м (перс.) (тур. *kör* – слеп) човек без једног ока, онај који не види на једно око; подр. онај који носи наочаре (у новије време), *horav*, *-a*, *-o* онај који не види на једно око [Златановић, 2014].¹⁹

2.1.5. У значењима ‘човек са извесним умним поремећајем’, ‘човек који није баш душевно здрав’ на територији ЈИС користи се турцизам *shashav* [уп. Шкаљић, 1989: *šashkin*, *zgranut*, *zaranjen*, *zargrepaščen*]: *shashk*’н м шашавко [Живковић, 1987], *shashav*, *-a*, *-o* који није при чистој памети, луцкаст, *shashla* пеј. луда, шашава жена, *shashla* пеј. лудак, шашав човек [Стојановић, 2010], *shashav*, *-a*, *-o* будаласт, луцкаст, *haknut* [Јовановић, 2004], *shashkbn* м шашавко, *shashla* ж шашавица [Вукадиновић, 2009], *shashav*, *-a*, *-o* (тур. *şaşal*– луцкаст) који није при чистој памети, *shashkbn* м (тур. *şaşkin*) онај који је скренуо с ума, *shashoňa* м човек који није баш душевно здрав, в. и *shashavica*, *shashavko*, *shashavche* [Златановић, 2014].

2.1.6. Општи назив за особу која лечи, у поменутом делу Србије може бити и турцизам *ehim* [Шкаљић, 1989: *heçim*, *hekim*]: *ehim* [Живковић, 1987], *ehim* [Вукадиновић, 2009]. У говору југа Србије [према Златановић, 2014] *ehim* м (ар.) (тур. *hekim*) је народни видар.²⁰

2.2. Романског порекла у народним говорима ЈИС је медицински народни назив *vuska* ‘бубуљица, оспа, плик, кожно обољење’ [Скок, *frus*: Вук, Пераст, Прчањ, Црна Гора, ‘*čibuljica u djesce po licu, Massern*’ пореклом из латинског, преко италијанског позната и у албанском, а *bрус* је сачувано у Дубровнику са првобитним значењем]. У прегледаним речницима се јавља: *pljuska* ж фистула на зубним деснима [Динић, 2008], *vuska*, мн. *vushe*, бубуљица, оспа; *vuskav*, *-a*, *-o* бубуљичав [Живковић, 1987], *vuska* кожно обољење [Форски, 1997], *fruska*, *bruska*, *bručka* ж мехур, плик, бубуљица [Вукадиновић, 2009],²¹ *bručka* ж 1. ујед пчеле,

¹⁸ Питање је да ли је реч о усамљеном случају, будући да други речници или не бележе ову лексему [Златановић, 2014], или бележе лексему [Живковић, 1987; Јовановић, 2004; Стојановић, 2010], али не и ово значење.

¹⁹ Иначе словенски *слеп*- [Јовић, 2014].

²⁰ У говору Грделице лекар се назива и *véрицул* [Вукадиновић, 2009], слично у говору Црне Траве *véрицула* м фиг доктор, *вајкери* м мн фиг доктори [Стојановић, 2010]. Порекло ових речи остало нам је, међутим, нејасно.

²¹ У говору Грделице у овом значењу среће се још и *плик*.

осе и комарца; 2. пликови који се јављају као алергија на храну и лекове [Златановић, 2014].

2.3. Грчког порекла је назив (*ј*)*ефтика* [РСЈ, *јектика*], којим се означава, како у народним говорима ЈИС, тако и на ширем простору српског језика, болест интернационалног назива *туберкулоза* (лат. tuberculosis).²²

У прегледаним речницима основа је добро посведочена, мада болест има и друге називе: *евтичав*, *-а*, *-о* који има јевтику, који је туберкулозан [Динић, 2008], *ефтикав*, *-а*, *-о* [Глишић, 2004], *јевтика* ж туберкулоза, *јевтичав* туберкулозан [Живковић, 1987], *евтика*, *ефтика*, *јевтика*, *јевтика*, *јектика* ж туберкулоза плућа [Вукадиновић, 2009], *јевтичав*, *-а*, *-о* туберкулозан [Златановић, 2014].²³

2.4. Немачког порекла реч *шлајм* ‘слуз, слузав испљувак, хракотина’ у изразу *избацивати шлајм* [према РМС, *шлајм*], која се среће и у говорима ЈИС,²⁴ вероватно шире него што то региструју прегледани извори: *избацује шлајм* искашљује густ гнојав секрет из грла и плућа [Глишић, 2004], *шљам* м 1. *шлајм* [Јовановић, 2004].

2.5. Према подацима из расположивих етимолошких речника, нејасног порекла је медецински термин *церма/серма/сирма*, који се често јавља у говорима ЈИС у значењу ‘костобоља, реума’ [Скок, *serma*, потврде из Запаљања у значењу реуматизам и из Стона сијерма, некаква болест у рамену, етимологија није одређена]: *сэрма* ж бол. 1. костобоља, реума; упор. мукавица, сирма. 2. болест вратних жлезда код деце [Динић, 2008], *сирма* ж бол. в. серма [Динић, 2008], *сэрма*, *цэрма* ж реуматизам, костобоља [Вукадиновић, 2009],²⁵ *цэрма* ж костобоља, *цэрмошем* свр. оболим од церме (костобоље) [Златановић, 2014].²⁶

3. Најмлађем слоју позајмљеница припадају медицински називи, углавном интернационализми, преузети из латинског или из живих европских језика, у шта се овом приликом неће улазити, који се усвајају са повећањем здравствене културе становништва, са све већом могућношћу да се посети

²² Туберкулоза, која се нагло почела ширити са индустријском револуцијом, током 18. и 19. века важила је за једну од најтежих болести (sr.wikipedia.org/tuberkuloza).

²³ Остали називи за туберкулозу у говорима ЈИС су: *пéшица* ж туберкулоза, *пéшичав*, *-а*, *-о* туберкулозан, кржљав, потенцијално туберкулозан [Динић, 2008], *сѣска*, *тропљика* [Вукадиновић, 2009], *голѣма болѣс* туберкулоза [Живковић, 1987; Глишић, 2004; Митровић, 1992], мада се овим термином означавају и друге болести. Нпр. у тимочком говору: 1. запаљење мозга енцефалитис. 2. запаљење плућа пневмонија [Динић, 2008].

²⁴ Такође, и у другим српским народним говорима, у шта се, овом приликом, неће улазити.

²⁵ Такође и *рејма*.

²⁶ У [Живковић, 1987; Јовановић, 2004, 2007; Стојановић, 2010] нису забележене основе *сѣрм-/сирм-*, *цѣрм-*.

и консултује лекар. Међу те називе могу се сврстати: *алергичан/елергичан, асма, брux/брук, грип, доктур, ексема/екцем, инфрак, рак, тумор* и сл. Они су забележени углавном приликом систематског прикупљања народне медицинске терминологије:²⁷

3.1. *алéргичан, елéргичан*, Allergia [Вукадиновић, 2009];

3.2. *áсма* ж астма, Astma bronchiale [Вукадиновић, 2009];²⁸

3.3. *брук, брux* м препонска кила, брux, Hernia [Вукадиновић, 2009], *брук* м брux, кила, хернија [Стојановић, 2010];²⁹

3.3. *грíп* м заразна болест проузрокована посебним врстама генетски мутирајућих вируса грипа, која се манифестује високом температуром, главобољом, запаљењем дисајних органа или органа за варење, Influentia [Богдановић, 2002; Вукадиновић, 2009];

3.4. *екцém* кожна болест која се манифестује црвеним флекама праћеним сврабом, перутањем и отоком, Eczema [Глишић, 2004], *ексéма* ж [Вукадиновић, 2009];³⁰

3.5. *íнфрак, íнфракт*, Infarctus [Вукадиновић, 2009];³¹

3.6. *рак* м Cancer [Вукадиновић, 2009];³²

3.7. болест зглобова и мишића, *реума*, забележена је у ХМК као *рџома* (< *ревматикóс*, Rheumatismus), у то време са ширим значењем, будући да 'може да означава и сваки гнојни процес у глави (гнојно запаљење уха, енцефалит итд.)' [Катић, 1989: 427]. У говорима ЈИС могуће ју је третирати и као новији интернационални медицински термин. Потврда из дијалекатских речника практично нема,³³ пошто су у прошлости на тлу ЈИС у данашњем значењу те речи били чешћи термини *церма, серма, сирма* или словенски *гука* 'оток' [ЕССЈ, **gьlka*] као пратилац реуматских обољења. Наменским прикупљањем народне медицинске терминологије записани су термини: *раматíзам* [Глишић, 2004], *реу́ма* [Вукадиновић, 2009];

3.8. *ту́мор* м болест неконтролисаног бујања туморских ћелија, Tumor, [Вукадиновић, 2009].

3.9. Назив за особу која лечи латинског порекла *доктор* [уп. РСЈ]

²⁷ У овом случају за потребе израде дипломских радова.

²⁸ Поред: *засип* м, *зáдуш* м, *úплив* м, у говору Грделице [Вукадиновић, 2009]. Уопште, у говорима ЈИС чешћи су називи од словенских основа *засип-*, *грк-* [в. Јовић, 2014].

²⁹ У тимочком говору *ћíла* ж бол. кила, hernia [Динић, 2008].

³⁰ Поред словенског називај лишај и турцизма мајасиљ и сл.

³¹ У народним говорима ЈИС иначе: *срчка* ж срчани удар [Јовановић, 2004; Вукадиновић, 2009; Златановић, 2007; о чему је писано у Јовић 2014].

³² Иначе *жíва рана* [Динић, 2008; Митровић, 1992; Вукадиновић, 2009]. В. у Јовић 2014.

³³ Што не значи да на терену не постоје, поготово када се има у виду да је нека лексичка грађа прикупљана пре скоро тридесет година.

присутан је у новије време у говорима ЛИС: *дóктур* [Живковић, 1987: мн. *дóктурје*; Форски, 1997; Јовановић, 2004; Митровић, 1992; Жугић, 2005; Стојановић, 2010; Вукадиновић, 2009], *дóктурица* [Стојановић, 2010], *дóктурка* [Стојановић, 2010; Вукадиновић, 2009].³⁴

4. Анализа назива болести страног порекла на основу речничке грађе са тла ЛИС показала је оскудност, али и разноврсност ове лексике, која је sukcesивно усвајана на поменутих просторима. Известан континуитет усвајања речи могуће је пратити на основу средњовековних споменика и културолошких чињеница.

4.1. Најстаријем слоју позајмљеница међу медицинским терминима припадају балканизми *гута*, *чума*, *шуга*, присутни у народним говорима од средњег века, посведочени и у *Хиландарском медицинском кодексу*, препису зборника медицинских знања с половине 16. века.

4.1.1. Заразне болести које именују у међувремену су искорењене (*чума*, *шуга*), тако да су термини сачували пренесено значење које су временом развили, а нису имали словенских паралела.

4.1.2. Термин *гута*, посведочен само у *Тимочком дијалекатском речнику* Ј. Динића у лику *гутав* ‘који има кврге, који има гукe на врату’ и у *Речнику говора југа Србије* М. Златановића: *гутур* ‘израслина’, са изведеницама *гутурач*, *гутурачљив*, потиснут је словенском основном *гука* сличног фонетског лика и значења.

4.2. Млађем слоју позајмљеница припадају термини: *далак*, *зорт*, *мајасиљ*, *перде*, *ћор-*, *шашкан*, *ећим*; *вуска*, *јевтика*, *шлајм*, *церма/серма/сирма*, међу којима је највише турцизама. Неки од њих присутни су на ширем подручју српског језика (*далак*, *ћорав*, *шашав*, *јевтика*, *шлајм*), док су други лексички дијалектизми (*церма/серма/сирма*; *вуска/вруска*, *пљуска*, *фруска*). Овај слој позајмљеница међу народном медицинском терминологијом има одговарајуће словенске паралеле.

4.3. Најновије позајмљенице међу народним медицинским терминима су интернационализми: *алергичан/елергичан*, *асма*, *брух/брук*, *грип*, *доктур*, *ексема/екцем*, *инфрак*, *рак*, *тумор*, који најчешће само фонетски одударају од стандардне медицинске терминологије.

4.4. Појачан прилив новијих позајмљеница у народној медицинској терминологији требало би утврдити одговарајућим упитницима, којима би се истовремено могло проверити колико се чувају позамљенице из старијих периода у народној медицинској терминологији.

³⁴ О називима за особу која лечи, било медицинским поступцима, било враџбинама и гагањем, изведеним од словенских основа *лек-*, *врач-*, *цел-* [в. Јовић, 2014].

Литература

- Бјелаковић, Суботић, 2011: И. Бјелаковић, Љ. Суботић, Концепција дијахрон-нијског термилошког речника, у: *Лексикологија, ономастика, синтакса*, Зборник у част Гордане Вуковић (ред.: В. Ружић, С. Павловић). Нови Сад: Филозофски факултет, 149–162.
- Богдановић, 2002: Н. Богдановић, *Народна реч као здравствена информација*. Сврљиг : *Етнокултуролошке теме*, св. 1.
- Вукадиновић, 2009: Ж. Вукадиновић, *Лексика народне медицине у говору Грделице*, (необјављен дипломски рад). Ниш : Филозофски факултет.
- Глишић, 2004: *Лексика народне медицине у тимочко-луђничком говору* (необјављен дипломски рад). Ниш : Филозофски факултет.
- Даничић, 1975: Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских I–III*. Београд.
- Динић, 2008: Ј. Динић, *Тимочки дијалекатски речник*. Монографије 4. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- ЕССЈ: *Этимологический словарь славянских языков, Праославянский лексический фонд*. Под редакцией О. Н. Трубачева. Москва :Издательство „Наука“. 1974–1995, в.п.1– .
- Живковић, 1987: Н. Живковић, *Речник пиротског говора*. Пирот : Музеј Понишавља.
- Жугић, 2005: *Речник говора јабланичког краја*. СДЗБ LII. Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ.
- Златановић, 2014: М. Златановић, *Речник говора југа Србије (провинцијализми, дијалектизми, варваризми)*. Врање: Учитељски факултет.
- Ивић, 1998: П. Ивић, *Преглед историје српског језика* (Прир. А. Младеновић), Целокупна дела VIII. Сремски Карловци – Нови Сад : Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Јовановић, 2004: В. Јовановић, *Речник села Каменице код Ниша*. СДЗБ LI. Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ.
- Јовановић, 2007: В. Јовановић, *Додатак Речнику села Каменице код Ниша*. СДЗБ LIV. Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ.
- Јовић, 2001: N. Jović, *The Disease Terminology in the Medical Codex of Hilandar № 517*. Niš : Univeristy of Niš, *FACTA UNIVERSITATIS, Series: Linguistics and Literature* Vol. 2, № 8, 231–242.
- Јовић, 2011: Н. Јовић, *Језик Хиландарског медицинског кодекса*. Ниш: Филозофски факултет.
- Јовић, 2014: Н. Јовић, *О неким народним медицинским терминима у говорима југоисточне Србије*, у: *Дијалекти српскога језика: истраживања, настава, књижевност I*. Лесковац : у штампи.
- Катић, 1980: Р. В. Катић, *Хиландарски медицински кодекс № 517*, Фототипско

- издање. Београд: Народна библиотека Србије.
- Катић, 1987: Р. В. Катић, *Терминолошки речник српске средњовековне медицине*. САНУ, Посебна издања, књ. DLXXV, Одељење медицинских наука, књ. 36. Београд.
- Катић, 1989: Р. В. Катић, *Хиландарски медицински кодекс № 517*, Превод и рашчитан текст. Београд : Народна библиотека Србије.
- Марковић, 2014: Ј. Марковић, Језик медицине између неразумевања и вишезначности, у: *Зборник радова са VIII међународног научног скупа Српски језик, књижевност, уметност, Књ. 1, Вишезначност у језику* (Уредник Милош Ковачевић). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 45–52.
- Митровић, 1992: Б. Митровић, *Речник лесковачког говора*. Београд : БИГЗ.
- Реденковић, 1996: Љ. Раденковић, *Народна бајања код Јужних Словена*. Београд: Просвета.
- РСЈ: *Речник српског језика*. Нови Сад : Матица српска, 2007.
- Скок: Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskoga jezika I-IV*. Zagreb : JAZU, 1971–1974.
- Стојановић, 2010: Р. Стојановић, *Црнотравски речник*. СДЗБ LVII. Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ.
- Форски, 1997: Д. Манић Форски, *Лужнички речник*. Бабушница.
- Шкаљић, 1989: А. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.
- sr.wikipedia.org/sr/tuberkuloza. 1. 4. 2014.

Nadezda D. Jovic

ABOUT SOME FOLK MEDICAL TERMS OF FOREIGN ORIGIN IN SOUTH-EAST SERBIA VERNACULARS

(Summary)

The paper deals about some folk medical terms (*reoma, evtika, malasilj, čuma, šuga* etc.) of foreign origin (Latin, Greek, Turkish) existing in South-east Serbia vernaculars. Some of them could be find in serbian medieval medical manuscripts. It is quite understandable since the medical knowledge came in those languages at that time. There aren't some of those terms (*artetika, epilenžija, pleurežiš, ptižiš*) in vernacular. The contemporary folk medical disease terms (*infrak, ekcem tumor*) has undergone an additional foreign influence.

Key words: South-East Serbia, folk medical term, foreign origin, Serbian medieval manuscripts.

